
Prikazi i recenzije

Dubravka BOGUTOVAC

Prevrednovanje jednog marginaliziranog opusa: Josip Sibe Miličić

(*Josip Sibe Miličić: vreme, prostor, sudbine: međunarodni interdisciplinarni zbornik radova*. Beograd : Institut za književnost i umetnost : Univerzitetaska biblioteka “Svetozar Marković” ; Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije, 2018.)

Josip Sibe Miličić: vreme, prostor, sudbine naslov je međunarodnog interdisciplinarnog zbornika radova koji su uredile prof. dr. Sanja Roić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. Svetlana Šeatović, viša znanstvena suradnica s Instituta za književnost i umetnost u Beogradu. Zbornik je izašao kao prva knjiga u ediciji Limes – ediciji interdisciplinarnih proučavanja srpske književnosti 20. stoljeća, a izdali su ga Institut za književnost i umetnost iz Beograda, Univerzitetaska biblioteka “Svetozar Marković” iz Beograda i Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nastao je kao rezultat rada u okviru znanstvenog projekta *Smena poetičkih paradigmi u srpskoj književnosti 20. veka: nacionalni i evropski kontekst* Instituta za književnost i umetnost u Beogradu.

U uvodnom tekstu urednica, pod naslovom “Sibe Miličić – senka zaborava” navodi se da zbornik obuhvaća radove 21 autora iz Srbije, Hrvatske, Italije i Crne Gore, koji su podijeljeni na pet poglavlja po tematskim i znanstvenim područjima. U tom smislu, život i djelo Josipa Sibe Miličića predmet su poetičkih, biografskih, povijesnih, komparativnih i likovnih studija. Kada govorimo o Sibi Miličiću, valja imati na umu da je riječ o kontroverznom umjetniku, pjesniku, pripovjedaču, romanopiscu, slikaru, diplomatu Kraljevine Jugoslavije, nositelju brojnih ordena. Nakon smrti 1944. godine, koja se dogodila pod nerazjašnjenim okolnostima, ostao je bez mjesta u povijestima srpske i hrvatske književnosti. Poslije formiranja novih nacionalnih kanona srpske i hrvatske književnosti, opet je ostao izvan okvira. Miličić je bio jedna od najvažnijih figura avangardnog pokreta u Beogradu. Poslije Drugog svjetskog rata Sibe Miličića nema ni

u jednoj povijesti jugoslavenske književnosti, nego se njegovo ime spominje kao dio avangardne grupe umjetnika.

U prvom izdanju *Istorije srpske književnosti* 1983. Jovan Deretić ne navodi Miličića kao pisca koji pripada kanonu srpske književnosti. Nema ga ni u povijestima hrvatske književnosti. Jedini tumač avangarde u književnosti koji je posvetio poglavlja Miličićevom *kosmizmu* je Radovan Vučković u knjigama *Poetika hrvatskog i srpskog ekspresionizma* (1978) i *Avangardna poezija* (1984).

Miličićevo djelo prožeto je simbolima borova, maslina, mora, rodnog prostora Hvara, ali i kozmičkih tijela: Sunca, zvijezda i Mjeseca, kao osnovnih pojmova njegovog programa *kosmizma*, koji se oslanja na solarni mit ugrađen u osnove njemačkih pjesnika prvog desetljeća 20. stoljeća.

Zbornikom radova o Josipu Sibi Miličiću ukazuje se na zaboravljeno i sasvim izbrisano ime književne i umjetničke scene između dva svjetska rata. Miličić je umjetnik i diplomat koji je ostao izvan kanona svih nacionalnih književnosti. Ovim zbornikom ukazuje se na njegove značajne veze sa suvremenicima.

Zbornik je podijeljen na pet kompozicijskih cjelina. U prvoj cjelini nalaze se tri rada, koje povezuje historiografski pristup temi: prvi je rad Bojana Đorđevića “Srbija u ratu i Sibe u Srbiji”, u kojem se na osnovi do sad nepoznatih ili neiskorištenih arhivskih dokumenata govori o malo poznatim aspektima života Sibe Miličića neposredno po dolasku u Srbiju. Drugi članak autorski potpisuju Drago Roksandić i Šime Pilić, pod naslovom “Sibe Miličić na konferenciji kulturnih radnika Dalmacije (Hvar, 18. i 19. prosinca 1943.)”. Govori o tome da su informacije o sudje-

lovanju Sibe Miličića u radu Konferencije kulturnih radnika Dalmacije u Hvaru, 18. i 19. prosinca 1943. godine fragmentarne i proturječne – iako Miličić nije bio jedini hrvatski jugoslavenski integralist koji se pridružio Narodnooslobodilačkom pokretu, okolnosti i uvjeti pridruživanja (osobito nakon kapitulacije fašističke Kraljevine Italije) sve su prije nego neupitni. Treći tekst potpisuje Olivera Popović: “Arhiv Jovana Vujoševića u Podgorici i podaci o ‘nestalom pjesniku’”. Rad donosi arhivske podatke o smrti Josipa Miličića.

Druga cjelina zbornika okuplja radove koji tematiziraju Miličićevu poeziju, ali i njen odnos prema njegovom likovnom opusu. Prvi tekst potpisuje Svetlana Šeatović: “(Dis)harmonija prirode i čovjeka u poeziji Sibe Miličića – avangardni i mediteranski krug”; članak analizira odnos prirode i čovjeka u poeziji Sibe Miličića kao dio avangardne poetike, ali i naslijeđa mediteranske kulture, prostora i filozofije. Odnos prirode i čovjeka u harmoničnom ili disharmoničnom odnosu može se pratiti u Miličićevoj poeziji od prvih stihova u prvoj zbirci *Pjesme* (1907), preko *Knjige radosti* (1920) i *Knjige večnosti* (1920) do posljednjih, u zbirkama *Moje selo Brusje* i *Apokalipsa* (1941), *Božje žene* (1943) i *Deset pjesama partizanima* (1944). Posebna pažnja posvećuje se odnosu ideje mira i blagosti kod Miličića i Miloša Crnjanskog u *Ljubavi* i *Toskani*. Sljedeći tekst potpisuje Tonko Maroević: “Crno-bijele sjene pretpostavljena kolorista. Likovni obrisi i dodiri Sibeta Miličića”. U radu se istražuju likovni aspekti Miličićevog opusa i njegovog društvenog odjeka u kronološkom slijedu. Miličić je u kratkom vremenskom rasponu svog likovnog djelovanja slijedio intimistički suzdržan i lirsko-evokativni put da bi naposljetku napustio likovnost i odabrao stilizaciju i mitizaciju sižea. Aleksandar Jerkov u tekstu “Zašto nisam znao šta je peš, ili ljudi i nečitani Sibe između večnosti u Crnjanskom i nepostojanja u književnoj istoriji” piše o jednoj posebnoj vrsti hermeneutike koja počiva na graničnim situacijama – ona je potrebna da bi se razumio granični, liminalni položaj nekog pisca i razvijena je s obzirom na osnovna načela *hermeneutike* koju je autor predložio u svojoj knjizi. U analizi susreta Sibe Miličića i Miloša Crnjanskog gradi se “hermeneutika tajne i neznanja”. Rad je prilog razumijevanju antropologije književne imaginacije u liminalnoj hermeneutici. Posljednji tekst druge cjeline zbornika jest članak Bojana Jovića “Sibe Miličić i (srpska) avangarda: ogledalo u (iskrivljenom) ogledalu”, u kojemu se daje opis odnosa najznačajnijih odlika sudjelovanja Sibe Miličića u prvom valu srpske međuratne avangarde. U analizi se ističu primjeri kako negativnih (Micić, Vinaver), tako i pozitivnih (Ilić, Petrović) kritika Miličićevih ostvarenja u krugu njegovih suvremenika, koji ukazuju na prisutnost bitnih elemenata avangardnih odlika. Naglašavaju se primitivizam, *kosmizam* i pripadnost brojnim formalnim i neformalnim umjetničko-književnim grupama. Ta-

kođer se analizira Miličićev susret sa značajnim predstavnicima talijanskog futurizma, Miličićevi programsko-manifestni radovi u kontekstu odgovarajućih srpskih i europskih tekstova te osobine njegovih književnih i likovnih radova koje pokazuju bliskost avangardnim nastojanjima. Na kraju članka ističu se Vinaverove parodije Miličićevih stihova, koje pogađaju suštinu Miličićeve poetike, kao i negativne ali poticajne kritike.

Treća cjelina zbornika obuhvaća radove koji tematiziraju Miličićevo pjesništvo u kontekstu talijanskog pjesništva – utjecaje, prijevode. Autorica prvog članka je Ljiljana Banjanin, a tema je “Miličićev Leopardi”. Rad je fokusiran na Miličićev doktorat o Leopardiju iz 1913. godine. Članak ukazuje na inovativne elemente u Miličićevoj interpretaciji, kao i njegov doprinos poznavanju Leopardija. Drugi članak potpisuje Nicoletta Cabassi, pod naslovom “Sibe Miličić i italijanski futurizam”. U njemu se tematizira razdoblje Miličićevog formiranja (1907–1920) i kontakata s talijanskom avangardom. Za Miličića je talijanski futuristički pokret, s kojim se upoznao i putem direktnih kontakata s njegovim protagonistima, bio neka vrsta suprotnog pola – poticaj da ispita odnos sa samim sobom i s onim što ga je okruživalo. S futuristima je dijelio uznemirenost pripadanja vlastitom vremenu, nespokoj generacije u potrazi za novim vrijednostima i novim formama, ali istovremeno i istraživanje univerzalnog dinamizma koji će u talijanskom futurizmu doživjeti različite padove u odnosu na spiritualnu dimenziju Miličića. Nova osjetljivost za ritam i kretanje navest će ga da eksperimentira s onomatopojom. Miličić ne prihvaća futurističke principe nekritički, nego se prilagođava i distancira od njih. Kad je riječ o političkom aktivizmu, Prvi svjetski rat bio je točka dodira, ali i konflikta sa stavovima futurista. Namjera istraživanja Nicolette Cabassi jest da razriješi ključne čvorove na Miličićevom razvojnom putu umjetnika, uz pomoć proučavanja njegovih poetskih i prozних djela iz faze njegovog formiranja. Treći tekst u ovoj cjelini zbornika potpisuje Iva Grgić Maroević: “Sibe Miličić, prevodilac Leopardijeva ‘L’infinita’”. Riječ je o jednoj od najpoznatijih lirskih pjesama cjelokupne talijanske književnosti. Sibe Miličić prevodi je 1914. godine i objavljuje taj prijevod u siječanjskom broju *Srpskog književnog glasnika*. Prijevod je uslijedio neposredno nakon obrane njegova doktorata o sadržajnim i formalnim aspektima Leopardijeve lirike, na Bečkom sveučilištu 1913. Drugi Miličićev prijevod Leopardijeve idile objavljen je, uz znatne preinake, u prvoj monografiji posvećenoj talijanskom pjesniku o 100. obljetnici smrti i više puta je antologiziran, sve do pred kraj 20. stoljeća. U članku se analiziraju i ocjenjuju Miličićevi prevoditeljski postupci koji su omogućili očuvanje najvećeg dijela pjesničkih vrijednosti originala.

Četvrta cjelina zbornika bavi se obilježjima Miličićevog pjesništva u užem smislu riječi i donosi

analize i čitanja njegovog pjesničkog opusa. Prvi tekst potpisuje Mina M. Đurić i naslovljen je “‘Veličajna’ granica modernističkog Don Žuana u delu Sibeta Miličića”. U radu se analiziraju poetičke osobitosti Miličićeve aktualizacije figure Don Juana u djelu *Deset pjesama o Don Juanu* i razmatraju načini na koje Miličićeva stvaralačka recepcija bogatog korpusa donžuanskog mitologema markira “veličajnost” modernističke granice kroz slojevite intermedijalne i interdisciplinarnе dijaloge. Aleksandra Paunović u članku “(Ne)ostvariva radost u pesničkom delu J. S. Miličića: od klika do krika” problematizira dinamiku “unutarnjeg” tumačeći anatomiju *Knjige radosti* (1920), pjesničke zbirke J. S. Miličića, kroz poziciju lirskog subjekta / lirске samosvijesti, njenu jezično-stilsku i idejno-filozofsku matricu, u čijem je središtu *kosmizam*, te doživljaj Prirode kao događaj postojanja. Identitet lirskog subjekta konstituiran je epicentralnim pojmovima duše, radosti i vječnosti, te se raspoznaje uvijek kroz njihovu tekstualnu figuraciju i naspram nje. Fenomen radosti, koji se intuitivno, bergsonovski, veže za primordijalni poredak i glazbu kozmosa, polisemičan je, slojevit, uslijed susreta poetika futurizma, ekspresionizma i elemenata romantizma i ranomodernističke estetike u srpskoj poeziji. U idejnoj ravni radost se pojavljuje s tradicijskim nanosima – na horizontu katoličkog misticizma, ali se, poput rupe, u njemu ukazuje lice Drugoga/Druge, što se posebno zapaža iz povezanosti s potonjom zbirkom *Knjiga večnosti* (1922). Marko M. Radulović u tekstu “Poetska religioznost Sibeta Miličića” ispituje prirodu i status poetske religioznosti u Miličićevom pjesništvu. Miličićeva poetska religioznost ne vezuje se isključivo za *kosmizam* ostvaren u *Knjizi radosti*, već se sagledava i u svom odnosu prema kršćanskom, crkvenom ispovijedanju vjere – u ranim zbirkama riječ je o suprotstavljanju, dok se u kasnijem pjesništvu javlja sinteza ovih dvaju vidova duhovnosti. Stanislava Barać u članku “Kosmizam Sibeta Miličića u kontekstu časopisa *Misao*” analizira autorsku prisutnost Sibe Miličića u srpskim i hrvatskim, tj. jugoslavenskim časopisima ranih 1920-ih. Fokus je na časopisu *Misao*, osobito u razdoblju uredničkog djelovanja Ranka Mladenovića (1922–1923). S osloncem na zaključke istraživanja Radovana Vučkovića, određuju se odlike Miličićeve kozmičke lirike i *kosmizma* u širem smislu, koji se iskazuje kao dominantan pogled na svijet i kao spoznajna metoda. Književno-politički i književno-socijalni časopis *Misao*, kao tip široko koncipiranog časopisa, predstavlja reprezentativni okvir za jugoslavenske, pa čak i europske avangardne kozmološke tendencije. U tom okviru jasno se vide pjesničke i znanstvene inspiracije koje su utjecale i na formiranje kozmizma Sibe Miličića. Uočava se i njegov originalni doprinos ovom *izmu* karakterističnom za krug beogradskih avangardista i avangardistica ranih 1920-ih godina. Kronološkim čitanjem tekstova kozmološke tematike, koji se tih godina pojavljuju u *Misli*, kao i u beogradskom *Srpskom*

književnom glasniku i zagrebačkoj *Kritici*, te uspostavljanjem intertekstualnih veza između članaka različitih žanrova, ukazuje se na kontinuitet i diskontinuitet između simbolizma i avangarde, odnosno sagledava jedna evolucijska linija srpskog i hrvatskog pjesništva toga perioda.

Posljednja cjelina zbornika posvećena je raznorodnim temama koje pokriva bogati Miličićev opus. Otvara se tekstom Slavka Petakovića “Ironijsko razvođe zbirke” Borovi i masline, koja predstavlja prozni triptih u kojem središnje mjesto zauzima pripovijetka “Zidanje hrama”. U članku se analiziraju poetičko-stilske karakteristike te pripovijetke i ukazuje na njenu samosvojnost u sklopu zbirke *Borovi i masline*, ali i u kontekstu Miličićevog šireg pripovjednog opusa. Predrag Petrović u tekstu “Modernistička kriza identiteta u romanu *Veličanstveni beli brik Sveti Juraj*” piše o jedinom Miličićevom romanu, koji je ostvaren u formi ispovijesti. Od romana o obrazovanju postupno se kreće ka psihološkom, odnosno psihoanalitičkom romanu koji je fokusiran na junakovu krizu identiteta. Ovaj roman zaslužuje pažnju osobito u kontekstu modernističkog interesa za različite oblike udvajanja, promijenjenih stanja svijesti i otkrivanja iracionalne strane ljudske prirode. Persida Lazarević di Giacomo u članku “Miličićev insularni solarni (ne)prostor” analizira Miličićevu *Hroniku potonulog ostrva* (1928). To je narativna kompozicija u dva dijela koja se postavljaju u okviru književne i antropološke metafore insularnosti kao izraz primarnih poriva koji na jednom izoliranom mjestu, kao što je otok, dolaze do izražaja. Miličićev otok na taj način predstavlja mikrokozmos društva koje nagovještava nadolazeću apokaliptičnu atmosferu. Amir Kapetanović u tekstu “Jezični itinerar Sibe Miličića” bavi se jezičnom biografijom Sibe Miličića i analizira četiri faze njegove jezične uporabe – čakavštinu ranoga djetinjstva, hrvatsku jezičnu štokavštinu, srpsku književnu štokavštinu i povratak hrvatskom jeziku. Posljednji prilog u zborniku članak je Sanje Roić “Miličić od muzike do mûka”, u kojemu tematizira glazbeni aspekt stvaralaštva Sibe Miličića u odnosu na književni opus, s posebnim naglaskom na Miličićevu kratku prozu *Mûk*, koja predstavlja kontrapunkt njegovim glazbenim interesima, a postoji u dvije inačice. U ovom radu autorica analizira neobjavlenu inačicu, rukopis u široj, ijekavskoj varijanti.

Zbornik *Josip Sibe Miličić: vreme, prostor, sudbine* opsežan je i kompleksan, zahtijevan istraživački pothvat, koji je svojim zamahom obuhvatio široko interdisciplinarno područje i rasvijetlio do sada nepoznate aspekte bogatog opusa ovog nepoznatog i neistraženog autora. U tom smislu može se reći da se radi o hvale vrijednom projektu i značajnim rezultatima na polju kroatistike, srbistike i slavistike uopće, ali i o važnom općekulturnom događaju, koji bi trebao biti poticaj daljnjim istraživanjima i revalorizaciji opusa ovog autora te pronalaženju novih konteksta tumačenja njegovih djela.